

۲۰۱۹/۱۲/۳۱

پوهاند محمد بشير دوديال

د افغانستان په يو شمير سيمو (ولایتونو) کې د بهرنیو پیسو د چلند ستونزه او اقتصادی زیانونه یې

ملی بیرغ، ملی سرود، ملی پولی واحد (افغانی)، ملی سرحدات، ملی پوځ ټول زموږ واحد او مشترک ارزښتونه دي. دهغو ساتنه او پالنه او د قانون له حکم سره سم هغو ته درناوی؛ د هر افغان ملی وجیبه ده. افغانی زموږ پولی واحد او زموږ د ملی هویت نښه ده. ټول ملی ارزښتونه د یوملت دتشخص او پیژندنې معیارونه دی. د افغانستان بانک د قانون ۳۳مه ماده وایی: د افغانستان رایجی پیسې او پولې واحد افغانی دي.

له بده مرغه په دې وروستیو ۲۷ کلونو کې؛ د یو شمیر نورو افتراقی، ناولیو او غیر ملی بنسکارندو ترڅنګ؛ یو ناولی او بد واقعیت په یو شمیر ولایتونو کې د بهرنیو پیسو (خصوصاً پاکستانی کلداریو او ایرانی تومنو) چلند دی. له اقتصادی پلوه د دغو ناقانونه پیسو چلند زموږ پر اقتصاد ډیر بد تاثیر کوي. په یو هیواد یا د یوه هیواد مالی بازارونو کې د بیلابیلو پولی واحدونو تبادلې کومه غیر قانونی یا ناسالنه پدیده نده، ځکه هر هیواد د خپلو ملی پیسو ترڅنګ سعر هم پیژني، لکه دافغانستان صرافیو او بانکونو کی دالر، ایرو، پاکستانی کلداری، هندی کلداری، ایرانی تومن او نور اسعار. مهمه دا ده چې په داخلی راکړه-ورکړه او نورو معاملاتو او ملی محاسباتو کې باید بهرنی پیسې دوران کې نه وي، بلکې په داخلی ټولو راکړو-ورکړو کې باید ملی پولی واحد یعنی افغانی په چلند کې وي. طبیعی خبره ده هغه سوداګر، له بهر څخه راغلی خارجیان یا نور چې بهرنی پیسې (خارجی پولی واحد) یا اسعار لری، باید هغه په افغانیو تبدیل او دلته خپلی ملی پیسې وچلوي او معاملات ورباندې ترسره کړي. په اقتصاد او اقتصادی معاملو کې هغه پیسې چې جعلی او نا مشروع او دقانون برخلاف په چلند کې وي، او په کورنیو راکړو-ورکړو (خرید او فروش) کې دبهرنیو پیسو څخه استفادې او دغه ډول پیسو ته؛ چې قانون یې اجازه نه ورکوي (unsound money) بی اعتباره یا غیر قانونی پیسې ویل کیږي. دغه ډول پیسوته د دولت د بانک له اجازې پرته دچلند اجازه نشته؛ په داسې حال کې چې موږ خپل ملی ډیر باعتبار او ثابت پولی واحد ولرو، او دخپل ارزش له پلوه دګاونډیو د پیسو په پرتله پیاوړی او لوړ هم وي، خو سره له هغه هم دنورو هیوادو پیسې استعمالوو، دا لوی عیب دی. د هر هیواد ملی پیسې (ملی پولی واحد currency) د دغه هیواد په ملی اقتصاد کې ځانګړې دندې لري؛ لکه:

Measure of value دارزښت دساتلو وسیله

په دې برخه کې پیسې د توکو او خدماتو بیې ټاکي، یعنی د ټاکلي مقدار پیسوپه وسیله ټاکلی مقدار جنس یا خدمت یوه ټاکلی وخت کې پیرودل او پلورل کیږي، که په بازار کې دوه یا درې ډوله بیلابیلې پیسې په دوران کې وي، هیڅ امکان نه لري، اصلی (قانونی) پیسې دارزښت ټاکونکی او ساتونکی شي.

○ د تبادلې وسیله (medium of exchange)

○ دیو هیواد اوسیدونکی یواځې د خپلو ملی پیسو په واسطه چې ډیر ښه ورسره عادت دي، تبادلې کوي، د نورو پیسو مداخله، د تبادلې معامله کړکېچنه کوي او (د بازار داشفتگی) یو لامل ګرځي.

○ د ذخیرې وسیله (store of value)

ملی پیسې د سپما او زیرمي په توګه د اقتصادي ثبات، پیاوړتیا، د پانګونو د پیاوړتیا لامل ګرځي، د ملی کرنسي ترڅنګ د بیلابیلو پیسو شتون په ذخایرو او سپما منفي اغیزه کوي.

- د تادیې وسیله (means of payment)

د ملی پولو دننه د یوه اقتصاد په حدودو کې په څلورو وارو اقتصادي انفسونو کې تبادلې باید په ملی پیسو وي، پرته له هغه توازن او اعتماد له لاسه وځي. غوره به وی چې د پیسو رول یوڅه نور هم واضح شي:

الف) د تبادلې رول:

- د توکو په تبادلې کې اسانتیا راولي،
- معاملاتې مصارف کموي،
- د کار ویش او تخصص را منځته کوي،
- مولدیت زیاتوي،
- د خلکو د اړتیاوو د نه مطابقت ستونزه حلوي،
- سوداګرۍ ته پراختیا ورکوي.

ب) د ارزښت د اندازه کولو رول:

- د ذخیرې په توګه رول لوبولو سره، د ملی پیسو په مرسته د عوایدو او دارايي (wealth) د خرید توان چې راتلونکي ته یې انتقال اړین وي؛ ساتل کېږي.
- د ذخیرې لپاره د شتمنیو ځینې ډولونه د پیسو په پرتله ګټور تماميږي، خو له دې امله چې پیسې د نقد پت (liquidity) قابلیت لري، نو خلک د معاملاتو په خاطر د نقدو ساتلو ته اولیت ورکوي.
- پیسې د مختلفو نورو تادیاتو د وسیلې رول لوبوي؛ لکه: مالیات، د پورادا کول، عواید، مزد، معاش او داسې نور.
- څرنګه چې دتوکو او خدماتو د دتر لاسه کولو او تادیاتو وخت توپیر لري، نو غوره ده چې اوسنی مبلغ معلوم او راتلونکي کې ادا شي. لکه په مزد موافقه کول. دغه شرط په ملی پیسو ډیپره ښه پوره کېږي، نه په نورو پیسو.
- پیسې نه یواځې راتلونکي کې د مکلفیتونو د ادا کولو لپاره د تادیې د وسیلې رول لوبوي، بلکې مخکې پرداختونه (advance payment) پلورونکو ته له هغوی څخه د توکو تر لاسه کولو څخه مخکې انتقالیږي، چې دا هم د طرفینو ترمنځ په ملی پیسو ډیر ښه ادا او تصفیه کېدای شي. له پیسو څخه د ټولو پورتنیو دندو توقع هغه مهال کېږي چې په یوه هیواد کې د مربوطه هیواد ملی کرنسي چلند ولري.

د بهرنیو اسعارو د چلند ستونزې او ناوړه نتایج:

- د قانون تر پینو لاندې کېدل؛
- د بدو پیسو رامنځته کېدل؛
- بهرنیو پیسو پورې د ملی پیسو تړل کېدل؛
- د یوه فریبنده یا غولونکي شغل جوړیدل؛
- له چلند(دوران) څخه د ملی پیسو د یوې برخې ایستل؛ حال دا چې د پیسو دوران کې موجودیت دهغو د ژوند او له دوران څخه وتل یې د مړینې معنا لرلای شي،

- دملی روحی خپل کیدل؛
- د پیسو د خرید په قدرت منفی اغیز؛
- په اقتصادی معاملاتو کې د پیسو د حجم د دوران کمښت؛
- د وخت ضایعات (تبادلې، محاسبه، انتظارات...)
- د ملی حاکمیت سره اقتصادی جگړه؛
- د بانکونو د پالیسی له منځه وړل؛
- د غیررسمی اقتصاد (Informal Economic) رامنځته کول.

پیسې د مالی مدیریت لومړی جز، د دولت د مالی اقتصاد معیار، عامه ثروت او ملی سرمایه ده، د ملی سرمایې سلامت ساتنه ملی وجیبه ده. د قوانینو، مقرراتو او لواړو تعویل او رعایت زموږ لومړنی مسؤلیت دی. د بهرنیو اسعارو چلند د ملی پیسو ارزښت ته د زیان ترڅنګ د بدو او بدو پیسو د موجودیت لامل ګرځي، چې نامتو اقتصاد پوه ګراشام دهغو زیان داسې ښودلی دی:

According to Gresham's law is a monetary principle stating that "bad money drives out good". For example, if there are two forms of commodity money in circulation, which are accepted by law as having similar face value, the more valuable commodity will gradually disappear from circulation.

یعنی د ملی او قانونی پیسو تر څنګ دنورو پیسو شتون، بدې پیسې رامنځته کوي، چې زموږ د بدو پیسو اوسنی ارزښت او دوران خرابوي. هر څوک کوشش کوي چې بدې پیسې لومړی له ځان څخه لری کړي، مثلاً مور چې کله سودا اخلو یا د ډریور کرایه ورکوي، دخپلو پیسو څخه هغه تر ټولو زور، سولیدلی او شکمن لوب وړ وړاندې کوي، خو نوی لوب ځان سره ساتو؛ هغه سړی هم دخپلو ټولو پیسو له جملې همدغه (بده) پیسه تر نورو مخکې بل سړی ته ورکوي او په دې ډول دغه (بده) پیسه له سهار ترمازیګره د (بني) پیسې په پرتله ډیر دوران کوي. که دتیب ارزښت لرونکو پیسو سره یو ځای، د لور ارزښت لرونکي پیسې په چلند کې وي، دغه تیب ارزښت لرونکي پیسې اوچت ارزښت لرونکي پیسې له چلند څخه باسي. د دې دوه نتیجې راوځي:

- بدلې پیسې، بني پیسې له دوران څخه باسي.
- لږ ارزښت لرونکي یا بدلې پیسې د هغو پیسو په پرتله چې لور ارزښت لري، ډیرې دوران کوي، چې په عین وخت کې د لور ارزښت لرونکو پیسو سره په دوران کې وي.
- هغه پیسې چې په ملی اقتصاد او ورځنیو اقتصادی معاملو کې په دوران کې نه وی د راکډو پیسو حیثیت پیدا کوي. هیڅ اقتصاد نه غواړي چې پیسې یې راکډي وي.

د هیواد دننه د نورو هیوادو د پیسو دچلند ترڅنګ د افغانیو د ارزښت د سقوط یو شمیر عوامل:

جنگ او ناامنی او د فزیکي او احساسی ډاډ نشتوالی د اقتصاد لپاره تر ټولو لوی او بد ګواښ دی، خو د اتلس کلن جنگ سره سره د ډیرو هیوادو، خصوصاً د ګاونډیو په پرتله زموږ اقتصاد کې ښه والی تر سترګو کیږي. سره له دې چې ناامنی او جنگ د استخدام او دملی تولید د اوچتیدو ډیر فرصتونه را څخه اخیستی دی، خو بیا هم تر یوې اندازې کلنی وده تر سترګو کیږي، په تیره بیا پیسو (زموږ ملی کرنسی) خپل ثبات او ارزښت ساتلی دی، مګر د هیواد داقتصادي پوتانسیل او قوی اقتصادی ظرفیت او د ودې او ثبات د ډیرو مساعدو شرایطو سره سره بیا هم نه یو توانیدلی چې اقتصاد مو پرمختګ وکړي چې یو شمیر ښکاره او څرګند عوامل لري:

- تر ټولو لومړنی عامل نیابتی او د ګاونډیو له خوا پر مور باندې تیل شوی جنگ دی. بل عامل یې دا دی چې له بده مرغه مور د اسعارو دتبادلې لپاره محدودیت نه لرو، یعنی د limited convertibility په عوض یو د convertibility full حالت روان دی؛ هیڅوک د تبادلې لپاره کوم حدود او رسمی جواز نلري، آن داچې اسعار او ملی کرنسی په آسانی له هیواده

ایستل کیری، د پیسو مینځل شته، نارسمی اقتصاد پراخه دی او بده یې دا چې د fixed exchange rate system په نوم هیڅ شی وجود نلری؛ بلکې د multi exchange rate system معموم دی؛ دا په داسې حال کې چې نوسانات هم ډیر زیات دی؛

- د دالرو د لیلام په واسطه د پیسو د ارزښت کاذب ثبات؛ (چې دا زموږ یو مجبوریت دی) په دې حالت کې د بهرنیو پیسو د ارزښت کمیدل، په سیده توګه په افغانیو تاثیر لری او ورسره بانک مجبور دی ځینی وخت خپل ثابت ذخایر راوباسی.
 - پراخه مالی فساد؛
 - د تجارت کسر (چې له نیکه مرغه د ښه کیدو په حال کې دی)؛
 - د افغانیو تر څنګ د نورو پیسو چلند چې هره ورځ په سلګونه میلیونه افغانی له چلند څخه وځي؛
 - د کلدرو په نرخ کې هر ځل بدلون، د افغانیو د نوسان لامل ګرځي، چې دا په ټول اقتصادي واحدونو (کورنی، تصدی، دولت او خارجیانو) منفي اغیز لري؛
 - په روحی لحاظ د معامله کوونکو په نزد بهرنی اسعار ډیر د پاملرنی وړ ګرځي؛
 - د افغانیو د خرید قدرت وار په وار کم او بانک مجبور یږی چې د تورم د مخنیوی لپاره د دالرو د لیلام په شمول یو شمیر اضطراری تدابیر تر لاس لاندی ونیسی.
 - د نړۍ په کچه هر هیواد د مرکزي بانک لرونکی دی او د پیسو د نشر او کنترول دنده مرکزي بانک ته سپارل شویده. دافغانستان بانک زموږ مرکزی یا د دولت بانک دی چې هیوادوالو څخه ځانګړې غوښتنې لري او د بانک نافذه پالیسی او قوانین باید رعایت شی، خو د کلدرو د چلند په صورت کې د مرکزی بانک پالیسی او قانون تحقق نشی موندلای. د دې منفي پایلې پره په ټولو هغو کسانو پریوځي چې د ملی پیسو په عوض په راکړه ورکړه کې بهرنی پیسی په کار وړي.
 - مرکزي بانک په یو هیواد کې د پیسو نشر، دوران او ارزښت پوري مربوط مسایلو څخه څارنه کوي، په ورځنیو معاملو کې د کلدور چلند د مرکزی بانک دغه څارنه له چلنج سره مخامخوی.
 - د مرکزي بانکونو موخه د ګټې تر لاسه کول نه دي، بلکې د پیسو د حجم څارني او د نورو بانکونو او مالی موسساتو د ناکامی څخه د مخنیوي په وسیله د اقتصادي ثبات رامنځته کول دي، خو د ملی پیسو ترڅنګ په نورو پیسو د معاملاتو تر سره کول، د دې لامل کیری چې مرکزی بانک نور مالی موسسات حمایه نشی کړای .
 - مرکزي بانک د یوه ملی ارزښت (ملی کرنسی) ساتونکی بانک دی، خو هغه هیوادوال چې په معاملاتو کې پردی پیسی کاروی، دغه ارزښت ترپښو لاندې کوي.
- ملی پیسو ته تقاضا:
- دغه تقاضا تر هرڅه مخکې معاملاتو ته په ضرورت کې احساسیږی چې خلک د خپلو عوایدو یو برخه د معاملاتو د پرمخ وړلو په موخه په نقده توګه له ځان سره ساتي.
 - احتیاطي تقاضا: همدارنګه خلک د احتیاط په موخه یوه اندازه نقدي پیسی له ځان سره ساتي تر څو د ناوړه مالی پېښو او خطرونو سره مجادله وکولای شي.
 - د سوداګرۍ او پانګونې لپاره تقاضا: سوداګر او نوی پانګوونکی د بازار د معاملاتو په اجرا کولو سره د ګټې پورته کولو په موخه د نقدو پیسو تقاضا کوي.
 - د نقدو ساتل د لګښت لرونکي دي. کله چې د پور پانې څخه تر لاسه کیدونکي ګټه زیاته وي نو خلک نقدو ته ترجیح نه ورکوي، او پور پانې خریداري کوي.
- په پورتنیو ټولو حالاتو کې ملی پیسی دغو تقاضاوو ته ښه ځواب ویلی شی، پرته له هغه د اقتصاد د ډګر دغه ساحات فلج کیری.

یو شمیر نور عوامل هم شته چی زموږ اقتصاد ته د زهر و حیثیت لري، لکه له مالیاتو څخه تینسته، قاچاق، بهر ته دځوانانو مهاجرت چې هر یو زیاته اندازه پیسې قاچقیرانو ته ورکوی یا یې ځان سره وري، دپیسو مینځل، مالي فساد، تیت ظرفیتونه ، بهر ته د یو شمیر غیر ضروری سفرونو ، د ودونو افراطی مصارف، بهرته دناروغانو تگ او تداوی، د انتخاباتو مصارف، د داخلی کشمکشونو او جنگ لور مصارف ، دتجملی اجناسو داستعمال او داسې نورو ډیر لوړ او بیخایه مصارف، موازی بازارونه، د نامنی له کبله د پانگونو کمښت او دې ته ورته هغه عوامل دی چې د پردیو هیوادو د پیسو د چلند له عامل سره یو ځای کیږی او زموږ اقتصاد له لوی زیان سره مخامخ او کیدای شی له پینو یې و غورځوي. په دغو ټولو مصارفو کې له بهرنیو پیسو کار اخیستل کیږی، چې بوج یې د هر افغان په اقتصاد باندی راځي.

پیشنهادونه:

- تر هرڅه دمخه د یوې پتمني، عادلانه او باعزت له سولې لپاره د ملی ارادې جوړول او ملی یووالی،
 - د ملی ارزښتونو پالل او پیاوړی کول،
 - د افغانستان بانک او د افغانستان دبانکولې د قوانینو درناوی او دهغو رعایتول،
 - د کلدارو په عوض په افغانیو دمعاملاتو ترسره کول؛ ټول ملی محسابات د ډالرو او نور پیسو په عوض په افغانیو محاسبه او ترسره کول،
 - د افغانستان بانک له خوا د تیت کمیشن په وړاندی د تبادلې دیوی کرکی پرانیستل؛ ترڅو کلداری د ازادو(خصوصی) صرافیو په پرتله ارزانه تبادلې کری او هیوادوال د صرافیو په عوض دبانک دغو کرکیو ته مراجعه وکری، دا نوښت به له یوې خوا ددی امکان برابر کری چې دبانک یوشمیر مامورین به مصروف شي، بانک به ډیر لږ کمیشن واخلی چې خلکو ته به ارزانه تمام شی، د افغانیو راکړی ورری به وهڅول شي، د بی جوازه صرافانو او کمیشن کارانو لاس به له تور بازار څخه لند شي.
 - د افغانستان بانک له خوا د یو شمیر اصلاحاتو عملی کول، له هغې جملې د صرافی دجوازونو محدودول، تر ممکنه حده پورې د اسعارو ثابت نرخ ساتل، د مالیې وزارت او په ولایاتو کې د مستوفیتونو په مرسته دقاچاق او له مالیاتو د تینسني مخنیوی، له تور او جرمی اقتصاد، غیررسمی اقتصاد او مالی فساد سره دمبارزی دوام، له لسگیز څخه د تیتو پیسو(لکه یوه، دوه او پنځه افغانیگی سکې) ترویج او دپیسو فزیکي ساتني ته د هیوادوالو هڅونه،
 - د پیسو فزیکي بڼې ساتني ته توجه(لکه له چرمي بکس څخه استفاده)،
 - د اذهانو تنویر او خلکو ته د قانون درعايت د اهمیت بنودل،
 - پولیسی تدابیر،
 - د معاشاتو، دولتی خریداریو، تدارکاتو او نورو پرداختونو اجرا کول په افغانیو.
- هیله ده درانه هیوادوال د خپل ملی اقتصاد او دملی پیسو د ارزښت او دپیرودني دتوان او قدرت د استحکام او پیاوړتیا لپاره په ملی روحیې سره ملا وتړی، د دولت قوانینو ته درناوی وکری، د افغانستان بانک پالیسی ته ځان ژمن وبولي ، په ورځنیو راکړ- ورکړو کې خپلی ملی پیسې وکاروي.

ستاسو دغه ټول روحیه، د ملی اقتصاد ملا تیر کول دي.

افغانستان شاته نه ځي، مخ په وړاندې ځي !

پیاوړی اقتصاد زموږ استقلال، عزت او پرتم دی.

*** **